

УДК 81-115

Н.В. Масальська

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕТЕРМІНАЦІЇ АФОРИЗМІВ
У СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ**

Проблема виникнення і сутності афоризмів (від грец. *aphorismos* – визначення, розмежування) з давніх часів викликала інтерес у філософів і мовознавців, таких як Аристотель, Гіппократ, І. Медіано, Г. Боєрхав, Ф. Ларошфуко, М. Монтень, Б. Паскаль та інших. Починаючи з другої половини ХХ ст., кількість дослідницьких робіт російських вчених, присвячених афоризмам, неухильно збільшується (див., наприклад, доробки Н. Барлі, С. Воркачева, О. Дмитрієвої, О. Дубровської, М. Єленевської, Г. Крейдліна, М. Кунашева В. Малявіна, І. Налічнікової, Є. Шейгал) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], що, з одного боку, дає підставу говорити про невгасаючий інтерес до цього жанру, з іншого – про наявність питань, які потребують подальшого вивчення. Названі факти обумовлюють актуальність дослідження.

Незалежно від того, які проблеми намагаються вирішити дослідники афоризмів, одним з головних питань залишається питання детермінації ролі й місця цього типу мовних виразів, встановлення їх характерних універсальних ознак. Саме тому, об'єктом вивчення виступає афоризм як влучний, емний, оригінальний вислів, виражений у лаконічній, подеколи несподівано парадоксальній формі, наприклад: „Любой кризис – это новые возможности” У. Черчилль [11, с. 50] (прим. – тут і далі переклад автора: ‘Будь-який кризис – це нові можливості’).

Предмет дослідження складають питання, пов'язані з визначенням та встановленням характерних рис афоризмів у сучасній російській лінгвістичній парадигмі.

Мета аналізу полягає в детермінації афоризмів у сучасній російській лінгвістичній парадигмі. Для вирішення поставленої мети розв'язуються наступні завдання: а) розглядаються основні підходи до вивчення афоризмів; б) встановлюються їх характерні ознаки.

Джерелом матеріалу для дослідження слугували такі збірки афоризмів, як „Афоризмы. Собрание мудрости всех времен и народов. 8800 афоризмов великих людей” (2011) [12]; „Мысли, цитаты, афоризмы” (2008) [13]; „Уинстон Черчилль. Афоризмы” (2012) [11]. Загальний об'єм вибірки складає 500 російськомовних афоризмів.

Основні підходи до вивчення афоризму:

1) Структурний підхід. За словами І. Налічнікової, під час розквіту структурної лінгвістики, найбільша увага науковців приділялася виявленню структурних особливостей афоризмів, що розглядаються, як правило, поза будь-яким контекстом [9, с. 87]. Так, М. Єленевська описує афоризми з урахуванням типів логічних структур, що лежать в їх основі,

особливостей семантичної комбінаторики всередині афоризмів, їх відношення до реальної дійсності; Г. Крейдлін досліджує структурно-семантичну організацію афоризму як форми малого тексту, особливо підкреслюючи поєднання змістовної складності афоризму з його зовнішньою стислістю [5, с. 11-143; 6, с. 196-206]. Завдяки тому, що зміст думки в афоризмі, як зауважує В. Малявін, невід'ємний від його естетичного оформлення [8, с. 24], предметом вивчення в роботах певних мовознавців ставали виразні засоби, що застосовуються в афористиці [9, с. 87].

2) Антропоцентричний підхід. У зв'язку з посиленням позицій антропоцентричного підходу до мовних явищ, намітилися перспективи дослідження афоризмів у когнітивному аспекті. Афоризм починає розглядатися з позиції лінгвокультурології, а саме, з точки зору його зв'язку з екстралінгвістичними факторами: афоризм досліджується як текст, який фіксує у своєму змісті ціннісні та поведінкові пріоритети певної мовної спільноти, що виявляється у міжмовному порівнянні культурних концептів, які містяться в цих фразеологізмах [9, с. 88]. Як зауважує О. Дмитрієва, афоризми викликають у свідомості носіїв мови певну сукупність відомостей, які визначають логічну конструкцію вираження та обумовлюють межі вживання даного виразу, зв'язок з певними життєвими ситуаціями, явищами історії та культури народу [3, с. 14].

3) Дискурсивний підхід. В останні роки спостерігається ще одна тенденція, яка представляє особливий науковий інтерес: у дослідженнях афоризму на перший план виходить вивчення його дискурсивних функцій [9, с. 88-89]. Така особливість впливає з розвитку сучасної дискурсивно-орієнтованої парадигми в лінгвістиці, для якої є характерним розгляд мовних явищ у першу чергу як контекстуальних одиниць. Відбір автором дискурсу, а також його інтерпретація адресатом, обумовлюється цілим рядом екстралінгвістичних чинників: фоновими знаннями, психологічним станом тощо. Наприклад, Є. Шейгал в дослідженні, присвяченому політичному дискурсу як семіотичному об'єкту, описує так званий політичний афоризм як прецедентний текст і простежує особливості його функціонування в дискурсі [10]; Д. Крячков досліджує афоризм як засіб активної самопрезентації мовця в політичному тексті [14]; у роботі О. Ваганової простежується зміна типології афористичного тексту в аспекті інтертекстуальності [15].

Аналіз різних підходів до детермінації афоризму в сучасній російській лінгвістичній парадигмі дозволив виділити найбільші розбіжності у його визначенні, які стосуються наступних аспектів:

1) суперечність щодо наявності авторства: одні дослідники вважають афоризмами всі види коротких узагальнених висловлювань, в тому числі прислів'я та приказки, інші - тільки авторські вислови [5, с. 91; 16, с. 250];

2) деякі автори вважають найважливішою особливістю афоризму парадоксальність, несподіванку, що міститься в афористичному судженні, інші дослідники відносять цю ознаку до факультативної [16, с. 248-249; 17, с. 13-14];

3) суперечка щодо доказовості афоризмів: так, Л. Успенський стверджує, що афоризм переконує не стільки вагомістю і логікою доказів, скільки виразністю несподіваного зчеплення слів, що втілює впевненість автора в правоті [18, с. 8, 10]; протилежної думки тримаються Н. Федоренко і Л. Сокольська, які відзначають, що гармонійне поєднання художньої форми з логічною доказовістю науки і є відмітна властивість афоризмів [16, с. 248];

4) необхідність самостійного осмислювання сенсу: на думку окремих дослідників, афоризм – своєрідний „каталізатор самостійного мислення”, його істинний сенс розкривається в результаті роздуму [19, с. 67]; інші ж дослідники не відзначають цю ознаку навіть як факультативну [17, с. 13].

Термінологічну розбіжність підсилює досить довільне вживання тих чи інших жанрових різновидів афоризму в сучасній науковій літературі. В даний час не вироблено єдиних критеріїв, за якими ці види можна було б диференціювати, тому що в основу наявних класифікацій дослідники закладають різні принципи. О. Ваганова виділяє такі варіанти афоризму: 1) афоризм як форма фіксації індивідуально значущого знання (у щоденниках, замітках); 2) афоризм як усвідомлена літературно-художня форма, літературний жанр (у збірнику афоризмів окремого автора, афоризм-інтекст в художніх творах); 3) афоризм як форма фіксації соціально значущого знання – наука (філософія, лінгвістика, педагогіка, природознавство, медицина); суспільне життя, політика, релігія, етика художня творчість; 4) афоризм як форма інтелектуальної розваги (друкарські збірники і збірники в Інтернеті) [18, с. 25-44].

Отже, у сучасній російській науці існують різні погляди на сутність афоризму, які часто є прямо протилежними. У цій ситуації необхідно виокремити ті схожі ознаки афоризму, які не викликають розбіжностей у дослідників. Такими є:

- лаконічність;
- узагальненість;
- висока незалежність від контексту;
- відточеність і висока художність форми.

Проведений аналіз доводить, що, хоча у сучасній російській лінгвістиці різним аспектам афоризмів присвячені численні дослідження, сьогодні все ще не існує чіткого, загальноприйнятого визначення жанрових меж афоризму, як не існує і впорядкованої класифікації різних видів афоризмів, та немає навіть єдиного визначення поняття „афоризм”. Різноманітність структур, що включаються до складу афоризмів, різні фактори лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру, що

обумовлюють його сутність, підсилюють інтерес до дослідження цього фразеологізму.

Ознаками афоризму, які не викликають розбіжностей у російських дослідників, можна вважати лаконічність, узагальненість, високу незалежність від контексту, а також відточеність і високу художність форми.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у зіставному дослідженні питань детермінації афоризмів у сучасних лінгвістичних парадигмах інших країн.

Список використаної літератури

- 1. Барли Н.** Структурный подход к пословице и максиме. Паремнологические исследования / Н. Барли. — М.: Наука, 1984. — 127—177 с.
- 2. Воркачев С. Г.** Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентричной парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. — 2001. — № 1. — С. 64—72.
- 3. Дмитриева О. А.** Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале франц. и рус. языков): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ольга Александровна Дмитриева. — Волгоград, 1997. — 189 с.
- 4. Дубровская О. Г.** Лингвокультурологический аспект сопоставительного исследования русских и английских пословиц об уме и глупости: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ольга Георгиевна Дубровская. — Екатеринбург, 2000. — 259 с.
- 5. Еленевская М. Н.** Структура и функции афоризма (на материале англ. языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Мария Николаевна Еленевская. — Л., 1983. — 166 с.
- 6. Крейдлин Г. Е.** Структура афоризма / Г. Е. Крейдлин // Проблемы структурной лингвистики 1985-1987. — М., 1989. — С. 196—206.
- 7. Кунашева М. Ч.** Лингвокультурологический анализ терминов народной морали (на материале кабардинских пословиц и поговорок): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Марина Чафленовна Кунашева. — М., 1995. — 251 с.
- 8. Малявин В. В.** Язык сердца : афоризм и китайская традиция / В. В. Малявин // Афоризмы старого Китая. — М., 1988. — С. 5—38. — 230 с.
- 9. Наличникова И. А.** Афористический дискурс : когнитивно-прагматический аспект : монография / Инна Анатольевна Наличникова. — Оренбург : LAMBERT, 2011. — 272 с.
- 10. Шейгал Е. И.** Семиотика политического дискурса: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Елена Иосифовна Шейгал. — Волгоград, 2000. — 431 с.
- 11. Черчилль У.** Афоризмы / [Сост. Е. А. Альхабаш]. — Х. : Аргумент Принт, 2012. — 432 с.
- 12. Афоризмы.** Собрание мудрости всех времен и народов. 8800 афоризмов великих людей / [сост. Д. Н. Бакун]. — М. : Астрель : АСТ; Владимир : ВКТ, 2011. — 688 с.
- 13. Душенко К. В.** Мысли, цитаты, афоризмы. Политика, журналистика, правосудие : 6000 цитат / К. В. Душенко. — 5-е изд. — М. : Эксмо, 2008. — 784 с.
- 14. Крячков Д. А.** Языковой афоризм как средство репрезентации

говорящего в американском политическом дискурсе (на материале избирательной компании 2000г.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. „Германские языки” / Д. А. Крячков. — М., 2002. — 24 с. **15. Ваганова Е. Ю.** Афоризм как тип текста в аспекте интертекстуальности (на материале немецкого языка): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. / Екатерина Юрьевна Ваганова. — Калининград, 2002. — 261 с. **16. Федоренко Н. Т.** Жанровые и видовые особенности афоризмов / Н. Т. Федоренко, Л. И. Сокольская // Известия АН СССР : сер. лит. и языка. — 1985. — Т. 44, № 3. — С. 248—250. **17. Дамм Т. И.** Малоформатные комические речевые жанры современной российской газеты (лингвостилистический аспект): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / Т. И. Дамм. — Кемерово, 2003. — 31 с. **18. Успенский Л. В.** Коротко об афоризмах / Л. В. Успенский // Афоризмы / [сост. Е. С. Райзе]. — Л., 1964. — С. 8—10. **19. Кулишкина О. Н.** Лев Шестов: афоризм как форма „творчества из ничего” / О. Н. Кулишкина // Русская литература. — 2003. — № 1. — С. 67.

Масальська Н.В. Актуальні питання детермінації афоризмів у сучасній російській лінгвістичній парадигмі

Стаття присвячена актуальним питанням детермінації афоризмів у сучасній російській лінгвістичній парадигмі. Досліджуються різні підходи до вивчення афоризмів та встановлюються їх характерні ознаки.

Проведений аналіз доводить, що, хоча у сучасній російській лінгвістиці різним аспектам афоризмів присвячені численні дослідження, сьогодні все ще не існує чіткого, загальноприйнятого визначення жанрових меж цього фразеологізму, як не існує і впорядкованої класифікації його різних видів; немає навіть єдиного поняття „афоризм”. Ознаками афоризму, які не викликають розбіжностей у російських дослідників, можна вважати лаконічність, узагальненість, високу незалежність від контексту, а також відточеність і високу художність форми. Різноманітність структур, що включаються до складу афоризмів, різні фактори лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру, що обумовлюють його сутність, підсилюють інтерес до вивчення цього фразеологізму.

Ключові слова: афоризм, підходи до вивчення афоризмів, термінологічні розбіжності, характерні риси афоризмів.

Масальская Н.В. Актуальные вопросы детерминации афоризмов в современной российской лингвистической парадигме.

Статья посвящена актуальным вопросам детерминации афоризмов в современной российской лингвистической парадигме. Исследуются различные подходы к изучению афоризмов, выделяются их характерные признаки.

Проведенный анализ доказывает, что, хотя в современной российской лингвистике разным аспектам афоризма посвящены многочисленные исследования, на сегодняшний день все еще отсутствует четкое, общепринятое определение его жанровых границ; упорядоченная классификация его видов; а также единое определение понятия „афоризм”. Признаками афоризма, которые не вызывают расхождений у российских исследователей, можно считать лаконичность, обобщенность, высокую независимость от контекста, а также отточенность и высокую художественность формы. Разнообразие структур, которые включены в состав афоризмов, а также факторы лингвистического и экстралингвистического характера, которые обуславливают его сущность, усиливают интерес к их изучению.

Ключевые слова: афоризм, подходы к изучению афоризмов, терминологические расхождения, характерные черты афоризмов.

Masalska N.V. Actual issues of determination of aphorisms in the modern Russian linguistic paradigm

This article is devoted to the actual issues of determination of aphorisms in the modern Russian linguistic paradigm. It analyses different approaches to the study of aphorisms and distinguishes their characteristic features.

Well-handled analyses proves that though numerous investigations are devoted to various aspects of aphorism in modern Russian linguistics, precise, generally accepted determination of its genre limits, ordered classification of its types as well as unified definition of the term aphorism are still absent nowadays.

The indications of aphorism which don't induce divergence of opinion among Russian researchers are conciseness, generalization, high level of independence from the context, finished style and highly artistic form.

Variety of structures, which are included into composition of an aphorism and different factors of linguistic and extra linguistic character that stipulate its essence intensify interest to its study.

Perspectives of further research into this direction lie in the comparative analysis of issues of determination of aphorisms in modern linguistic paradigms of other countries and their languages.

Key words: aphorism, characteristic features of aphorisms, approaches to the study of aphorisms, terminological divergences.

Стаття надійшла до друку 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 06.03.2013 р.

Рецензент – доктор філол. наук, професор,
Каліущенко В. Д.